

НАЗВАНИЯ НА ГОРНИТЕ И ВРЪХНИТЕ ЖЕНСКИ ДРЕХИ В РОДОПСКОТО НАРОДНО ОБЛЕКЛО

ЕЛЕНА КАНЕВСКА-НИКОЛОВА, СИМЕОН МАРИНОВ

ПЛОВДИВСКИ УНИВЕРСИТЕТ „ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ“, ФИЛИАЛ – СМОЛЯН
elenatn@abv.bg; simeon_marinov@abv.bg

В статията се представя терминологията, свързана с горните и връхните женски дрехи в родопското народно облекло, ексцерпирана от различни етнографски, краеведски и диалектоложки изследвания. Анализират се названията на горните женски дрехи от саян и сукманен тип и на връхните дрехи предимно в празничния костюм. Разглеждат се многозначните и синонимните термини, основните словообразователни модели, както и етимологията на част от заемките и названията с домашен произход. Наблюдава се терминологично единство при редица названия на женските горни и връхни дрехи, характерни за двете конфесионални групи на българското население в Родопите, като в същото време е налице многообразие при техните разновидности.

Ключови думи: родопско народно облекло, горни и връхни женски дрехи, диалектни названия на женски дрехи; родопски говори

NAMES FOR WOMEN’S OUTERWEAR IN THE RHODOPE FOLK CLOTHING

ELENA KANEVSKA-NIKOLOVA, SIMEON MARINOV

PAISII HILENDARSKY UNIVERSITY OF PLOVDIV’S BRANCH AT SMOLYAN
elenatn@abv.bg; simeon_marinov@abv.bg

The article presents the terminology related to women’s outerwear in the Rhodope folk clothing, excerpted from various ethnographic, regional historical and dialectological studies. The authors analyse the names for women’s outer garments of the *saya* and *sukman* type and those for top garments that form a part of festive costumes. They go on to examine ambiguous and synonymous terms, the main word-formation patterns, as well as the etymology of some of the names of foreign and domestic origin. As the authors establish, there is terminological unity in many names for women’s outerwear characteristic of the two confessional groups, on the one hand, and a significant diversity in their varieties, on the other.

Keywords: Rhodope folk clothing, women’s outerwear, dialect names for women’s garments, Rhodope dialects

Статията има за цел да представи и анализира терминологията, свързана с горните и връхните женски дрехи в родопското народно облекло, и по-специално – многозначните и синонимните термини, основните словообразователни модели, както и етимологията на част от названията. Термините, назоваващи горните и връхните женски дрехи в родопското народно облекло, както и техни части и орнаменти за украса (93 лексеми), са ексцерпирани от етнографските изследвания на М. Велева (Велева/Veleva 1969), Г. Кръстева-Ножарова (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Notzharova 1969), Ан. Примовски (Примовски/Primovski 1973), М. Велева и Е. Лепавцова (Велева, Лепавцова/Veleva, Lepavtsova 1974), М. Николчовска (Николчовска/Nikolchovska 1977; 1979), М. Райкова (Райкова/Raykova 1981; 2002; 2007), също така от народописните бележки на Ст. Шишков (Шишков/ Shishkov 1886; 1890; 1894), от краеведските изследвания на д-р Г. Ташев (Ташев/Tashev 1966), К. Канев (Канев/Kanev 1975), О. Иванов, М. Иванова (Иванов, Иванова/Ivanov, Ivanova 2016) и от „Родопски речник“ на Т. Стойчев (Стойчев/Stoychev 1965–1970; 1983).

Под *горна дреха* се разбира дрехата, обличана непосредствено върху ризата. В българското народно облекло *горната дреха* е определяща за типологията на носията. *Връхната дреха* се облича последна, върху цялата носия, обикновено с нея завършва целият костюмен комплекс, или т.нар. пълна премяна на невестата (Велева/Veleva 1963: 58), тя има сезонен и социален характер и изпълнява обредна роля (за трите групи връхни дрехи вж. Ганева/Ganeva 2003: 69–71). Изобщо дрехите са натоварени с широк кръг от значения и функции, служещи за маркери на пола, възрастта, семейното и социалното положение, етническата и конфесионалната принадлежност и пр.¹

В Родопите са разпространени два основни типа женски носии – сукманена и саяна. Основната разлика е, че дрехите от саян тип са отворени отпред, а сукманените са затворени, а общото е, че почти всички са изработени от вълнен плат². Саята е дълга горна женска дреха, разтворена отпред по цялата дължина. Има широко териториално разпространение и голямо разнообразие от локални вариации по материал, форма, кройка, колорит и украса, както и по название. Етимологията на думата *сая* се извежда от тур. диал. *saya* ‘женска връхна дреха’ или от нгр. диал. *сауца* ‘вид дреха’ (БЕР/BER 6, 2002: 526). В Родопите е характерна и за двете конфесионални групи – християни и мюсюлмани, за разлика от сукмана, който се носи само от българското християнско население. Относно етимологията на *сукман* съществуват различни предположения – според едни изследователи думата е зета от тюркски чрез чувашки, други са привърженици на изконнославянския произход (БЕР/BER 7 2010: 561), а Е. Боев търси прабългарски произход на думата с вероятно влияние на стб. *суќно* (Боев/Boev 1965: 13–14).

Допуска се, че до османските нашествия и много след това облеклото в Родопите е било белодрешно³. „Най-характерно за носията на родопското население в далечното минало е преобладаването на бял цвят и липса на украса. Старите люде в Среднородопско разказват, че те са свàрили в някоя селища да носят чисто бели женски дрехи...“ (Примовски/Primovski 1973: 495). Потъмняването на родопската носия може да бъде датирано към края на 18. и през целия 19. век – първоначално при мъжкото облекло, което е напълно заимствано от юруците, заселили тези райони. Вероятно едни от най-старите оцелели образци на женско белодрешно облекло са гришката и саята: „...най-старата форма е била от чисто бяла груба домашна аба, връз която е имало и друга по-късна, наречена „кафтан“ (Шишков/Shishkov 1886: 28); „Тези бели дрехи са били дълги сукмани с ръкави (...), връз тях пък друга къса до кълките дреха, с половина до лактите или пък цели до дланите ръкави (...); първите наричали гришки, а вторите кафтане“ (Шишков/Shishkov 1894: 303). Към средата на 19. в. гришката и кафтанът „се заменят с по-многообразни и по-богато украсени „волненици“ и „салтамарки“ (Примовски/Primovski 1973: 497).

В ксантийските села с българоезично мюсюлманско население Мики (Мустафчово), Сминти (Долапхан) и Кентаврос (Кетенлик) горната празнична дреха е наричана *кава̀д* [кава̀т] (стб. кавадь, нгр. ка̀ва̀д⁴) – отворена отпред, червена, на цветя⁵, а връхната – *сая/сагия*, която донякъде изпълнява ролята на фередже. То е наричано *сая*, има го в различни цветове – черно, синьо, лилаво, зелено и дори бяло. Това е интересна особеност, която потвърждава факта, че преди ислямизирането основната горна дреха е била бялата сая, широко разпространена сред родопското население. При българите християни от Еникьой и Габрово, Ксантийско, горната дреха от син вълнен плат, която се е обличала върху ризата, се е наричала *фустàнь*, саята е била по-къса връхна дреха, отворена отпред, стигаща до пояса, имало е и *копарàн*⁶ – вълнена или сукнена дреха със син или черен цвят, с дължина до коленете и с широки крила, които се предиплят отпред (Шишков/Shishkov 1890: 19). Става ясно, че и при двете конфесионални групи се среща връхната дреха сая.

Горната дреха, която се облича върху ризата и е с кройка на сая, има многобройни разновидности в женския костюм от Западните (ЗР) и Източните Родопи (ИР)⁷.

Аладжата (тур. alasa) и *антерията*⁸ (чрез тур. anteri от араб. antari) са горни дрехи от типа на саята, характерни за целите Родопи. В зависимост от ширината и цвета на *ивците* (ивиците) *лажата* (аладжата) носи името *алената*, *майките* (ИР) (Николчовска/Nikolchovska 1979: 10). Голямо е многообразието при антерията: *шàмена антерия* – разновидност на саята на тесни двуцветни райета (ИР); *натъптата* или *нафидена* – напълнена с памук или вълна между лицевия плат и подплатата, тегелирана по дължината на дрехата; *аладжова* – от плата *аладжà* (ален или винен, с бели или разноцветни ивици); *раклата* – от *раклàт* – плат (с по пет бели памучни

нишки по основата и вътъка, образуващи квадрати); *клинàта* – с широки странични клинове, *дълга* и *крàпа* ‘къса’ (ЗР). Първият най-старинен вариант на саяната носия у българките мюсюлманки в Западните Родопи е *вълненикът*, който се е боядисвал *àлен* или *шалèн* ‘кафяв’, по-късно с бели памучни нишки по основата, наричани *п̀иси*, *п̀исици*, *з̀унки*. Кроял се с *кл̀ине* ‘триъгълни парчета’ и *жа̀бка* ‘квадратно парче под мишницата’ (в с. Любча, ЗР, вълненикът се е наричал *саг̀я̀*) (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 121–122).

Вторият вариант на саята в ЗР е *забунът* (чрез тур. *zibin* от араб. или итал.)⁹ – горна дреха с кройка на сая, с гръб и две предници, затова се нарича *забун с крил̀а* или *маскал̀иди*; забунът в с. Настан (ЗР) е известен с термина *шаран̀а* – шари се с *ичл̀ьци* ‘ръчно плетени дантели’ и с *кòкравци* или *к̀ульи* ‘фабрични лентовидни и зигзагообразни ширити’; в някои селища в Девинско за копринения забун се използва названието *кафт̀ан* (чрез тур. *kaftan* от перс.)¹⁰, който се е шиел на *мак̀аз̀и* ‘вид орнамент’, а в зависимост от вида на коприната у преселническото тракийско население е наричан *кав̀ат* или *шам* (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 122–124). Терминологично многообразие се наблюдава и при назоваването на разновидностите на саята в Източните Родопи – *аладж̀ата* и *кут̀нѝята* са названия на саята на разноцветни черти по основата, *антер̀ия̀та* е на червени и бели черти, *ма̀нѝцата* – на червени и жълти черти, без ръкави, *с̀ая̀та/с̀аг̀ята* – от едноцветен плат, предимно памучен, *гр̀иж̀ът* е от черна вълна домашнотъкана аба, *ба̀р̀нѝцата* също е от черен плат (Велева/Veleva 1969: 66–67).

Горната дреха от сукманен тип в Смолянско се нарича *вòлненик/вълненик*¹¹, *гр̀иш̀ка* (итал. *griso*), *фуст̀ань* (нгр. *фуст̀ан̀и* от итал. *fustano*)¹², а в Ивайловградско (ИР) – *лит̀ак̀*¹³. Регистрирани са редица описателни названия на сукмана според вида на използваните материали: *тих̀елен вълненик*, *гурелив*, *разбòр̀кан/ш̀арен*, *бикмян*, *с̀ърмен* (См) (Райкова/Raykova 2007: 53). „Старият среднородопски сукман е изработван от дебел вълнен тепан тъмносин или черен домашен плат“, с две основни части – *предна* и *задна май̀ка*, със странични клинове, с къси до лактите ръкави, обърнати нагоре с *капа̀ци* (Велева/Veleva 1969: 75). В Източните Родопи с фонетичните варианти *вълненик* и *в̀аленик* се назовава разновидност на сукмана сред българките християнки. Терминът *сукм̀ань* е разпространен в някои селища на Смолянско и Чепеларско и е синонимен на *ф̀уста* – горна женска дреха от градски тип с формата на рокля с дълъг тесен ръкав, която заменя сукманения тип горна женска дреха (грижката и вълненика)¹⁴ (при райковската *фуста* горната част, прилепнала към тялото, се нарича *кòр̀ст*, а долната, от кръста надолу, е силно набрана в дупли – *на̀берки*).

Интерес представлява горната обредна венчална дреха *д̀ип̀ло* (гр. *διπλос* ‘двоен, удвоен’), с кройка на сая, богато украсена (См). В с. Момчиловци тя е известна като *гр̀иш̀ка*, а с термина *д̀ип̀ло* се назовава втората

риза от бледорозова коприна с везана украса в долния край на полата (Райкова/Raykova 2007: 57).

Връхната дреха *клашник* (ранна заемка от итал. *calza*) е разпространена из целите Родопи у българките християнки. В Смолянско и в Източните Родопи тя е старинна невестинска връхна дреха, къса до кръста, без ръкави, везана с разноцветна коприна (Райкова/Raykova 2007: 57), в с. Момчиловци, См – с ръкави, добре украсени с гайтани и сърмени орнаменти (Канев/Kanev 1975: 637). Регистриран е и дълъг *клашник* – до коленете, разворен отпред, слабо клинат (с малки клинове), а белият *клашник* е обличан само от невести в първите месеци на брачния живот (См) (Велева, Лепавцова/Veleva, Lepavtsova 1974: 38). *Клашникът* в Разложко е от домашно-тъкан бял вълнен плат, малко по-къс от ризата, без ръкави и с малки странични клинчета в долната част, по-късно е изместен от *забу̀на*; *клашникът* в Гоцеделчевско се е носел върху саята (ЗР) (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 143). Терминът *салтамарка* (от итал. *saltambarka* ‘вид мъжка горна дреха’ чрез тур. *saltamarka*) също е общородопски и означава връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред, с къси или дълги ръкави, но с някои специфики – в ИР със срещащи се предници, нарича се още *салтѐ*, а в ЗР с раздалечени една от друга предници, нарича се още *салта*.

Един и същи термин в Източните Родопи се използва за назоваване на горна и връхна женска дреха – *сая*, *сая* се нарича саята от едноцветен плат, предимно памучен (*крилата сая* – с предници, запретнати нагоре, назад и свързани на кръста), *сая* е и връхна дреха при българките мюсюлманки (Стояново, Ардинско) – *фѐрдже* (*бялата сая* е присъща на моминския и невестинския костюм¹⁵); *гриж* е название на горната дреха сая (Черничево, Крумовградско; Гугутка, Ивайловградско) и на невестинска връхна дреха (Попско, Ивайловградско). Названията *грижка*¹⁶/*гришка*/*гриш* в Смолянско са за сукманен тип горна дреха, обличана над ризата (*отворена*¹⁷/*разкрилена*/*разцѐпена*), а в Източните Родопи – за връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред, със срещащи се предници.

Налице е разминаване при определянето на горните и връхните дрехи у различните автори. Г. Кръстева-Ножарова отнася *джубето*¹⁸, *клашника* и *кюрка* към горните дрехи, но от снимките и таблата се вижда, че става дума за връхни дрехи, така както ги определят М. Велева и М. Николчовска (вж. Велева/Veleva 1969: 85; Николчовска/Nikolchovska 1979: 10).

Част от названията на горните и връхните женски дрехи в Родопите се срещат в различни **фонетични варианти**: *аладжà* и *лажà*; *альтїца* и *ельтїца*; *бѐнеш* и *бинїш*; *вòльненик*, *вълненик*, *вàленик*, *вълнянък*; *джубѐ*, *джубьò*, *жѹбѐ* и *жупѐ*; *капамà* и *капамò*; *контòш* и *кунтòш*, *крòпа* и *кръпа*; *кўљи* и *кўльли*; *маскалїди* и *маскарїди*; *сая* и *сагьà*; *сая* и *сая*; *сукмань* и *чукмань*; *фѐреджѐ*, *фѐредже* и *фѐрдже*; *фустàн* и *фустàнь*; *хàрка*, *харкà*, *аркà* и *урка*; *шайак* и *шѐѐк*.

Сродни думи, образувани суфиксално, са: *гриж* и *грижка/гришка* (чрез суфикс *-ка*); *късѐ*, *късѝк* (чрез суфикс *-ак*) и *късѝчка* (*-ач*, *-ка*); *кѹчѝта* и *кѹчѝнца* (*-ен*, *-и*); *пѹси*, *пѹсици* (*-ици*); *шутѝк* и *шутѝник* (*-ак* и *-ник*), а префиксално-суфиксално – *на̀соска* и *прѝсоска* (чрез акцентогенните префикси *на̀-* и *прѝ-* и суфикс *-ка*¹⁹). Чрез метафоричен пренос са образувани следните термини: *жа̀бка* ‘квадратно парче под мишницата на вълненика’; *капа̀ци* ‘завършек на ръкавите на саята, краища на ръкавите на бялата сая, запретнати нагоре (като капаци)’; *крила̀* ‘двете предници на саята (като крила)’; *кѹчѝнца* ‘орнаменти, украсяващи страничните цепки на саята’; *ма̀йка* ‘гръб от цял плат на саята’ и *ма̀йки* ‘двете основни части (предна и задна) на среднородопския сукман’; *пѹтчета*, *вѝжкове*, *лъкату̀шки* ‘ръкавни приложения на бялата сая (черти и извивки)’. При термините *ма̀йките* ‘лаж̀ата (аладжата)’ и *ко̀рст* ‘горната част, прилепнала към тялото, при райковската фуста’ пѹк откриваме метонимичен пренос – назоваване на части от цялото, от горната дреха.

Полисемия се наблюдава при редица названия на горни и връхни женски дрехи както на територията на целите Родопи, така и в рамките на отделен регион:

- антерѝя** *ж.* 1. ‘горна дреха с кройка на сая от домашнотѹкан или фабричен плат’ (ЗР, ИР); 2. ‘дълга женска дреха, която от кръста надолу се разделя на три плата’ (См, ИР);
- вълненик** *м.* 1. ‘разновидност на сукмана сред българите християни’ (ИР); 2. ‘горна дреха с кройка на сая’ (ЗР);
- гриж/гриш** *м.* 1. ‘сая от черна вълнена домашнотѹкана аба’ (ИР); 2. ‘невестинска връхна дреха в Ивайловградско’; 3. ‘сукманен тип горна дреха, обличана над ризата, дълѹг вълненик (Славейно, Петково, См)’;
- грѝжка/грѝшка** *ж.* 1. ‘връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред, сѹс срѝщащи се предници’ (ИР); 2. ‘сукманен тип горна дреха, обличана над ризата, дълѹг вълненик (См)’; 3. ‘обредна горна дреха с кройка на сая’ (Момчиловци, См);
- гѹнка** *ж.* 1. ‘бяла вълнена къса дреха без ръкави, която се носи под горната дреха’ (Дедеагачко); 2. ‘жилетка с ръкави’ (Златоград; Момчилградско);
- джубѝ/жѹбѝ/жупѝ** *ср./джубѝ* *ж.* 1. ‘невестинска връхна дреха при българките мюсюлманки, отворена отпред, с ръкави’ (СрР, ИР); 2. ‘всекидневна дреха на българката мюсюлманка, отворена отпред с допиращи се предници, без ръкави’ (ЗР); 3. ‘кюрк без кожа, обточваща предниците на дрехата’ (ИР);
- кафтѝн** *м.* 1. ‘невестински копринен забун’ (ЗР); 2. ‘женска дреха, която се обличала над гришката, стигала е до над коленете, с къси до лакѹтя или с дълги ръкави’ (См); 3. ‘женска дреха до прасците, цепната от двете страни’ (Могилица, Смолян);
- кѹчета** *мн.* (ИР) 1. ‘дребни растителни орнаменти по малките триѹгълни клинове на полите на саята’; 2. ‘допълнителни високи клинове, разширяващи

долната част на фустана’; **күченца** *умал.* ‘орнаменти, украсяващи страничните цепки на саята’;

кюрк *м.* 1. ‘връхна дреха от невестинския костюм, ушита от черна аба, подплатена с овча кожа, дълга до над коленете, предниците са обточени с лисича кожа’ (ИР, СМ); 2. ‘невестинска горна дреха, подарявана от младоженеца, дълга до глезените, с дълги ръкави и широки странични клинове, предниците се обточвали с котетина (кожа от лисица или белка) или със сърмени нашивки’ (ЗР);

маскалїди/маскарїди *мн.* 1. ‘орнаменти, украсяващи страничните цепки на саята’ (ИР); 2. ‘ширити, украсяващи по краищата джубьдга’ (ЗР); 3. ‘двете предници (крилата) на забуна’ (ЗР);

пїси, пїсици *мн.* 1. ‘бели памучни нишки по основата на вълненика’ (ЗР); 2. ‘тесни и широки ивици на саята в червено, черно, зелено, лилаво’ (ИР);

салтамарка *ж.* 1. ‘връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, със срещащи се предници’ (ИР); 2. ‘празнична връхна дреха, дълга до кръста, с раздалечени една от друга предници’ (ЗР);

сая *ж.* 1. ‘горна дреха от аленочервен или виненочервен вълнен домашен лит плат с бели черти по основата’ (Борино, Смолянско; ЗР); 2. ‘горна булчинска дреха’ (Ковачевица, Гоцеделчевско); 3. ‘елече’ (Старцево, Златоградско; Кръстополе, Ксантийско);

сая/сая *ж.* 1. ‘горна дреха от едноцветен плат, предимно памучен’ (ИР); 2. ‘връхна дреха при българките мюсюлманки’ (ИР);

фустан/фустань *м.* 1. ‘горна дреха от син вълнен плат, която се обличала върху ризата у българките християнки’ (Ксантийско); 2. ‘разновидност на сукмана в Ивайловградско’ (ИР); 3. ‘горна женска лятна дреха, изработена с нови видове тъкани (коприни) в два конструктивни варианта: с туникообразна кройка и с форма на рокля, характерна за българките християнки’ (СМ);

харка/арка/урка *ж.* 1. ‘всекидневна горна дреха, при чиято изработка между лицевата страна и подплатата „се найчва“ памук и се тегелира по дължина й’ (СМ; ЗР); 2. **арка** ‘вълнено фередже при българките мюсюлманки в Ивайловградско’ (ИР); 3. **харка/хърка** ‘къса женска горна дрешка’ (с. Паспал, Ардинско; ИР); елече от черно кадифе или сатен, украсено с различни шарки от памучни конци у българките мюсюлманки (Ардинско; Горни Юруци, Крумовградско; ИР);

шутак *м.* 1. ‘горна къса дреха за възрастна жена’ (СМ; Асеновградско); 2. ‘връхна дреха с дължина под кръста, без ръкави, от тъмносиня чоха’ (СМ).

Добре развита е и **синонимията** при терминологията, назоваваща горни и връхни женски дрехи в Родопите:

- при названията на саята: в ИР – пълна синонимия при *аладжă* и *кутнїя* ‘сая на разноцветни черти по основата’ и частична синонимия при останалите названия на саята според десена на плата: *антерїя* ‘на червени и бели черти’, *маница* ‘на червени и жълти черти, без ръкави’, *сая/сая* ‘от едноцветен плат, предимно памучен’, *гриж* ‘от черна вълнена домашнотъ-

кана аба', *ба̀рница* 'от черен плат'; в ЗР (Девинско) – пълна синонимия при *сая/сагъ̀а*, *забу̀н*, *кюслѝк*, *ша̀рено*, *шаран̀а* 'горна дреха, изработвана от аленочервен или виненочервен вълнен домашен лит плат с бели черти по основата;

- при названията на сукмана – *во̀лненѝк/вълненѝк/ва̀ленѝк* (само сред българите християни в ИР и СМ), *фуст̀ан* (ИР и СМ), *лит̀ак* (ИР), *кюрдѝе* (ЗР);

- при названията на връхната дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред, със срещаци се предници – *къ̀сѐ*, *къ̀сач̀ка*, *кр̀оп̀а/кръ̀па*, *салтам̀арка*, *грѝжска*, *салт̀е* (ИР), *сал̀та* (ЗР) и *конт̀ош* (СМ);

- при названията на връхната дреха без ръкави (елече от тъмносино сукно) – *кла̀шнѝ̀к*, *шут̀ак* и *иут̀ник* (СМ; Павелско, Асеновградско);

- при названията на връхната дреха при българките мюсюлманки, широка и дълга до коленете – *жъ̀убе* и *калам̀о* (СМ);

- при названията на връхната дреха *фѐрдже* при българките мюсюлманки, наричана още *кюрди*, *бѐнеш* и *сая* (ИР), *бинѝ̀ш* и *капам̀а* (СМ);

- при названията на горна²⁰ дреха, напълнена с памук между лицевия плат и подплатата, тегелирана по дължината на дрехата – *натѝ̀пт̀ата* или *на̀фпа̀ена антерѝ̀а*, *ха̀рка/арка̀/урка* и *гюрда* (ЗР);

- при названията на горна женска дреха от градски тип с форма на рокля с дълъг тесен ръкав – *фу̀ста* и *сукма̀нь* (СМ);

- при названията на вшит малък правоъгълен (квадратен) плат на дреха под мишницата – *альтѝ̀ца/елѝ̀тѝ̀ца* (СМ; Ар; Кс), *жа̀бка* (ЗР);

- при названията на белите памучни нишки по основата на вълненика – *пѝ̀си*, *пѝ̀сици* и *зѝ̀нки* (ЗР);

- при названията на фабричните лентовидни и зигзагообразни памучни и сърмени ширити, с които се „шари“ забунът – *ко̀кравци* и *ку̀льи* (ЗР);

- при назоваване на надлъжните отвори на гърдите на фустана за улеснение при кърмене – *пр̀обой* или *па̀звичка* (Ивайловградско, ИР).

Половината от названията на горните и връхните женски дрехи и техните части са с **домашен произход и прозрачна семантика**. Ето част от тях: *вархнѝ̀к* 'горна (връхна) женска дреха'; *вълненѝк* 'горна женска дреха с кройка на сая или сукман, от вълна'; *въ̀звратнѝ̀к* 'апликация, оформяща богато извезан маншет на вълненика, който се „възврата“ (загъва, запрята)'; *за̀претки* 'апликации на полите на бялата сая (от *запрятам*)'; *израма̀лнѝ̀к* 'горна дреха без ръкави (из рамото)'; *клѝне* 'триъгълни странични части на саята, разширяващи предницата (клинове)'; *къ̀сѐ*, *къ̀сак*, *къ̀сач̀ка* и *кр̀оп̀а* (от диал. *кр̀оп̀/кръ̀п* 'къс') 'къса връхна дреха'; *на̀берки* 'силен набор на долната част, от кръста надолу, при райковската фуста'; *пѐрегня* и *прѐшнина* 'предницата на саята с разрез по средата'; *прѐвратка* 'орнамент, украсяващ страничните цепки на саята, който се „преврата“ (прегъва, загъва)'; *прѐтка̀ва* 'сноп разноцветни черти по задната пола на

саята (от *преткавам, претъкано*); *прѝбой* ‘надлъжни отвори на гърдите на фустана за улеснение при кърмене (от *прѝбия, прѝбито*)’; *шаранà* ‘забун, който се шари с ръчно плетени дантели и с ширити’ и *шàрено* ‘горна дреха от вида на саята, изработвана от аленочервен или виненочервен домашен вълнен плат с бели черти по основата’; *шутàк* и *шутник* ‘горна или връхна дреха без ръкави’ (от диал. *шут*, стб. *шѸтѸ прил.* ‘безрог’, в случая ‘безръкави’. Термините *на̀соска* (от диал. *на̀сѝвам* ‘наставям, прибавям’) ‘везмо на ръкави на горна дреха’ и *прѝсоска* (от същия корен) ‘пришита пола на долния край от вътрешната страна на горната дреха, показваща се съвсем малко’, са образувани от гръцка заемка по основния за съвременния български език афиксален словообразователен модел. По същия начин морфологично адаптирани са *елѝчка, грѝшка* и *кукулѝчки* (от турска, италианска и гръцка заемка), така че могат да бъдат определени като хибриди. При няколко от названията (*альтѝца*²¹, *г̀унка*²², *за̀бун, кавàт, кафтàн, на̀зуха*²³ и *скрипалà*²⁴) се откриват паралели в славянските езици.

И така, старинната бяла сая, характерна за двете професионални групи, показва сходство и общ генезис на територията на целите Родопи, както и названията на постоянните съставки на женския костюм с изключение на късно привнесени религиозни елементи при българките мюсюлманки като фереджетото и джубето. Наблюдава се терминологично единство при голяма част от названията на женските горни и връхни дрехи, като същевременно е налице многообразие при техните разновидности. Някои от названията влизат в състава на терминологични словосъчетания в зависимост от цвета и десена на плата или дължината на дрехата. Значителна част от термините са многозначни както на територията на целите Родопи, така и в рамките на определен регион. Добре развита е синонимията на терминологичните названия, като синонимното гнездо включва от два до осем синонима. Основният словообразователен модел е афиксалният, при някои от названията е налице метафоричен или метонимичен пренос. Половината от лексемите са с домашен произход и прозрачна семантика; няколко от названията имат паралели в славянските езици; от заемките преобладават ориентализмите (арабски и персийски думи, които са проникнали чрез турски, а е възможно да са съществували в българския език още в предтурския период), следващата група са думите от гръцки произход и няколко лексеми, заети пряко или опосредствано от италиански. Откриват се и хибриди – морфологично адаптирани заемки чрез използването на български словообразователни модели.

Благодарности

Изследването е осъществено благодарение на финансовата подкрепа на НПД при Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ по проект ФП 21-Ф-СМ-003.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ За социалните аспекти на народното облекло вж. Михайлова/Mihaylova 1976, а за знаковите функции на дрехите (информационна, естетическа, магическа, ритуална) вж. Толстая/Tolstaia 2004: 523 и сл.

² За възникването и влиянията при оформянето им вж. Ганева/Ganeva 2003: 31 и сл.

³ Според Г. Ташев „До идването на юруците в Родопите, което е станало наскоро след завладяването им от турците, населението в Смолянско и Рупченско е носело облекло, близко до облеклото, носено от шопите в Софийско. В него е преобладавал белият цвят. След дохаждането на юруците жените постепенно заменили този цвят с черен или тъмносин“ (Ташев/Tashev 1966: 86–87).

⁴ Названието *kavadī* се среща и в турски диалекти със значение ‘износена стара дреха’. Заето е в сърбохърватски, староруски, белоруски, украински, както и в западните славянски езици (БЕР/BER 2 1979: 119). Вж. и Ив. Шишманов: „Не може да бъде турска дума, защото се среща преди нашествието на турците (още от XIII в.)“ (Шишманов/Shishmanov 1933: 118). Така се е наричал и кафтанът като празнична и невестинска дреха у преселническото тракийско население (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 124).

⁵ <https://xanthinet.gr/index.php/lifestyle/istoria/item/2856-afti-einai-i-paradosiaki-romakiki-foresia>

⁶ Употребява се и за назоваване на мъжка абена дреха с ръкави (Смолянско; Неделино и др.).

⁷ Не използваме термините *Средни Родопи* и *Среднородопие*, тъй като са некоректни – и в географски, и в диалектоложки смисъл Родопите се делят на Източни и Западни. Когато ексцерпираният материал е от Централните Родопи, използваме локалните термини Смолянско (См), Смилянски район (СмнР), Широколъшки район (ШлР), тъй като невинаги е ясна границата по оста изток – запад.

⁸ Аладжата при българките християнки е същата по кройка и материя като антерията у българките мюсюлманки (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 141).

⁹ Руското *zipun* М. Фасмер смята за заемка от гръцки, а не от турски: нгр. *ζιπούνι* ‘блуза, яке’ или пряко от венециан. *zipón* = итал. *giubbone* ‘селско сако’ (Фасмер 1986: 98).

¹⁰ „Аналогии в терминологията и кройката на кафтана се откриват в народния женски костюм на източните славяни“ (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Nozharova 1969: 129).

¹¹ Този термин от средата на 19. век започва да се употребява за горната женска дреха с кройка на сукман.

¹² По-подробно за фустана вж. Райкова/Raykova 2002: 500–501.

¹³ По главните си показатели принадлежи към сукмана в Харманлийско и Свиленградско (Велева/Veleva 1969: 77). Терминът *литък* се среща в Софийско; Трън; Самоковско (БЕР/BER 3, 2012: 429).

¹⁴ Вж. по-подробно Райкова/Raykova 2002: 501–502; Марева/Mareva 2005: 50–61.

¹⁵ До 10 години се носи детската аладжа, а след това – бялата сая.

¹⁶ Това наименование се запазва само като име на детските и моминските горни дрехи до началото на 20. век.

¹⁷ „По време на работа през лятото крилата (предниците) на отворената грижка са „замятани назад“, както белите саи от Гюмюрджинско, Ивайловградско, Крумовградско“ (Райкова/Raykova 2007: 60).

¹⁸ При работа двете „крила“ (предници) на джубето се „возмѐтат“ назад, за да не пречат“ (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Notzharova 1969: 129).

¹⁹ Към корен на гръцка заемка – от σωσω, σωνω ‘свършвам; стига, достатъчно’, сръблг. Соса ‘стига, достига’ (БЕР/BER 7 2010: 350–351).

²⁰ Г. Кръстева-Ножарова не прави разграничение между връхните и горните дрехи (Кръстева-Ножарова/Krasteva-Notzharova 1969: 128 и сл.).

²¹ Срхр. диал. лăтица ‘клин на дреха’, рус. лăта и пол. łata ‘кръпка’ (БЕР 3 2012: 324).

²² Срхр. гуњ, рус. гўна, гўня ‘стара износена дреха’ (БЕР/BER 1 1971: 294).

²³ Срхр. пăзуха, словен. păzuha ‘подмишница’, рус. пăзуха ‘пазва’ (БЕР/BER 5 1999: 10).

²⁴ От праслав. *skripěti, *skripāti ‘скърцам’, скрїпаль ‘скрипец’ (СмНР; Момчилградско; Ягодина, Девинско), за названия на растения със семантичен белег ‘скрипя’ – в чеш., пол., горлуж. (БЕР/BER 6 2002: 797–799).

ЛИТЕРАТУРА

- БЕР 1–7, 1971–2010: Български етимологичен речник. София, Изд. на БАН.
- Боев 1965: *Боев, Е.* За предгурското тюркско в българския език – още няколко прабългарски думи. – БЕ, 1, 13–14.
- Велева 1963: *Велева, М.* Българската двупрестилчена носия. София.
- Велева 1969: *Велева, М.* Българската народна носия в Източните Родопи. – В: *Народностна и битова общност на родопските българи. Сборник от статии.* София, Изд. на БАН, с. 57–117.
- Велева, Лепавцова 1974: *Велева, М., Е. Лепавцова.* Български народни носии. Т. II, София, Изд. на БАН.
- Ганева 2003: *Ганева Р.* Знаците на българското традиционно облекло. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Иванов, Иванова 2016: *Иванов, О., М. Иванова.* Старцево. Страници от историята, краезнанието и духовността. Смолян. Принта-КОМ.
- Канев 1975: *Канев, К.* Миналото на село Момчиловци, Смолянско. Принос към историята на Средните Родопи. София, Изд. на ОФ.
- Кръстева-Ножарова 1969: *Кръстева-Ножарова, Г.* Българската народна носия в Западните Родопи. – В: *Народностна и битова общност на родопските българи. Сборник от статии.* София, Изд. на БАН, с. 119–150.
- Марева 2005: *Марева, Т.* Архивните снимки като извор за промените в родопското женско облекло през първите десетилетия на XX век (по материали от Средните Родопи). – *Българска етнология*, кн. 3–4, с. 50–61.
- Михайлова 1976: *Михайлова, Г.* Социални аспекти на народното облекло. – *Български език*, кн. 2, с. 3–14.

- Николчовска 1977: *Николчовска, М.* Типове българско народно женско облекло в Кърджалийски окръг. – *Изв. музеите Южна България*, № 3, с. 175–187.
- Николчовска 1979: *Николчовска, М.* Народни носии от Източните Родопи. ДИ Септември. <<https://drive.google.com/file/d/11inuTxL6REjr0LyujbM5LDDogLOVn2ZyL/view>>.
- Примовски 1973: *Примовски, Ан.* Бит и култура на родопските българи. Материална култура. – В: *Сборник за народни умотворения и народопис*, кн. LIV, София, Изд. на БАН.
- Райкова 1981: *Райкова М.* Традиционното женско облекло в Девинско. – *Българска етнография*, кн. 1.
<https://www.rodopskistarini.com/2015/03/1981.html>
- Райкова 2002: *Райкова М.* Традиционно народно облекло от Средните Родопи. Кукуледа, фустан, фуста, сукман. – *Rhodopica*, № 1–2, с. 498–502.
- Райкова 2007: *Райкова М.* Женското облекло в Смолянско през XIX век. – *Rhodopica* (Смолян), № 2, с. 49–66.
- Стойчев 1965–1970: *Стойчев, Т.* Родопски речник. – *Българска диалектология*, кн. 2, с. 119–314; кн. 5, с. 152–221.
- Стойчев 1983: *Стойчев, Т.* Родопски речник. – *Родопски сборник V*, София, Изд. на БАН, с. 287–353.
- Ташев 1966: *Ташев, Г.* Село Петково. София.
- Толстая 2004: *Толстая С. М.* Одежда. – В: *Славянские древности. Этнолингвистический словарь*. Т. 3. Москва, с. 523–533.
- Фасмер 1986: *Фасмер, М.* Этимологический словарь русского языка. Изд. Второе. Т. II. Москва, Прогресс.
- Шишков 1886: *Шишков, Ст.* Животът на българите в Средна Родопа. Пловдив.
- Шишков 1890: *Шишков, Ст.* Няколко историко-археологически бележки и материали из живота на българите в Ксантийско. – *Родопски старини*, кн. III, Пловдив.
- Шишков 1894: *Шишков, Ст.* Средните Родопи. – *Славиеви гори*, кн. 7, с. 302–323.
- Шишманов 1933: *Шишманов, Ив.* Към терминологията на българските народни носии. – *Сп. на БАН: Клон историко-филологичен и философско-обществен*, кн. 45, с. 107–120.

REFERENCES

- BER 1–7, 1971–2010: *Balgarski etimologichen rechnik*. Sofia, Izd. na BAN.
- Boev 1965: *Boev, E.* Za predturskoto tiurksko v balgarskiya ezik – oshte niakolko prabalgarski dumi. – *Balgarski ezik*, кн. 1, 13–14.
- Fasmer 1986: *Fasmer, M.* Etimologicheskiy slovar russkogo yazika. Izd. vtroe. T. II. Moskva, Progress.
- Ganeva 2003: *Ganeva, R.* Znacite na balgarskoto tradicionno obleklo. Sofia, UI “Sv. Kliment Ohridski”.

- Ivanov, Ivanova 2016: *Ivanov, O., M. Ivanova*. Startsevo. Stranici ot istoriyata, kraeznaniето i duhovnostta. Smolyan. Printa-KOM.
- Kanev 1975: *Kanev, K.* Minaloto na selo Momchilovtsi, Smolyansko. Prinost kam istoriyata na Sradnite Rodopi. Sofia, Izd. na OF.
- Krasteva-Nozharova 1969: *Krasteva-Nozharova, G.* Balgarskata narodna nosiya v Zapadnite Rodopi. – In: *Narodnostna i bitova obshtnost na rodopskite balgari. Sbornik ot statii*. Sofia, Izd. na BAN, s. 119–150.
- Mareva 2005: *Mareva, T.* Arhivnite snimki kato izvor za promenite v rodopskoto zhensko obleklo prez parvite desetiletiya na XX vek (po materiali ot Srednite Rodopi). – *Balgarska etnologiya*, kn. 3–4, s. 50–61.
- Mihaylova 1976: Mihaylova, G. Socialni aspekti na narodnoto obleklo. – *Balgarski ezik*, kn. 2, s. 3–14.
- Nikolchovska 1977: *Nikolchovska, M.* Tipove balgarsko narodno zhensko obleklo v Kardzhaliyski okrag. – *Izv. muzeite Yuzhna Balgaria*, № 3, s. 175–187.
- Nikolchovska 1979: *Nikolchovska, M.* Narodni nosii ot Iztochnite Rodopi. DI Septemvri.
<<https://drive.google.com/file/d/11inuTxL6REjp0LyujbM5LDogLOVn2ZyL/vi ew>>.
- Primovski 1973: *Primovski, An.* Bit i kultura na rodopskite balgari. Materialna kultura. – In: *Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis*, kn. LIV, Sofia, Izd. na BAN.
- Raykova 1981: *Raykova, M.* Traditsionnoto zhensko obleklo v Devinsko. – *Balgarska etnografiya*, kn. 1.
- Raykova 2002: *Raykova, M.* Traditsionnoto narodno obleklo ot Srednite Rodopi. Kukuleda, fustan, fusta, sukman. – *Rhodopica*, № 1–2, s. 498–502.
- Raykova 1981: *Raykova, M.* Zhenskoto obleklo v Smolyansko prez XIX vek. – *Rhodopica (Smolyan)*, № 2, s. 49–66.
- Shishkov 1886: *Shishkov, St.* Zhivotat na balgarite v Sredna Rodopa. Plovdiv.
- Shishkov 1890: *Shishkov, St.* Nyakolko istoriko-arheologicheski belezhki i materiali iz zhivota na balgarite v Ksantiysko. – *Rodopski starini*, kn. III, Plovdiv.
- Shishkov 1894: *Shishkov, St.* Sradnite Rodopi. Slavievi gori, kn. 7, s. 302–323.
- Shishmanov 1933: *Shishmanov, Iv.* Kam terminologiyata na balgarskite narodni nosii. – *Sp. na BAN: Klon istoriko-filologichen i filosofsko-obshtestven*, kn. 45, s. 107–120.
- Stoychev 1965–1970: *Stoychev, T.* Rodopski rechnik. – *Balgarska dialektologiya*, kn. 2, s. 119–314; kn. 5, s. 152–221.
- Stoychev 1983: *Stoychev, T.* Rodopski rechnik. – *Rodopski sbornik V*, Sofia, Izd. na BAN, s. 287–353.
- Tashev 1966: *Tashev, G.* Selo Petkovo. Sofia.
- Tolstaya 2004: *Tolstaya, S. M.* Odezhda. – In: *Slavyanskije drevnosti. Etnolingvisti-cheskiy slovar*. T 3. Moskva, s. 523–533.
- Veleva 1963: *Veleva, M.* Balgarskata dvuprestilchena nosiya. Sofia.

Veleva 1969: *Veleva, M. Balgarskata narodna nosiya v Iztochnite Rodopi*. – In: *Narodnostna i bitova obshtnost na rodopskite balgari. Sbornik ot statii*. Sofia, Izd. na BAN, s. 57–117.

Veleva, Lepavtsova 1974: *Veleva, M., E. Lepavtsova. Balgarski narodni nosii*. Т. II, Sofia, Izd. na BAN.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Списък на термините, назоваващи горните и връхните женски дрехи в родопската носия, както и техни части и орнаменти за украса

аладжа/лажа – сая от домашно тъкан или фабричен плат на разноцветни черти по основата (Девесигово, Крумовградско; Попско, Ивайловградско – ИР; Химитли, Гюмюрджинско); горна дреха от домашнотъкан вълнен плат при всекидневната и от червена коприна при празничната и невестинската носия (ЗР);

алѐк – горна дреха от кръста нагоре без ръкави (См; Ардинско; Асеновградско);

альтѝца/ельтѝца – вшит малък правоъгълен плат на дреха под мишницата (См; Ардинско; Кръстополе, Ксантийско)

антерѝя – сая от домашно тъкан или фабричен плат на червени и бели черти (Лъки, Дряново, Асеновградско; Малка Арда, Ардинско – ИР); дълга женска дреха, която от кръста надолу се разделя на три плата (СмНР; Забърдо, Чепеларско; Ардинско; Момчилградско); горна дреха с кройка на сая, на пѝси ‘ивици’, на трѝпки, на прѝчки ‘черти’ (почти всички села в ЗР)

бѝрница – название на саята от черен плат (Неделино, Смолянско; Златоградско – ИР)

бѝнеш/бинѝш – връхна дреха при българските мюсюлманки, отворена отпред (ИР, См) = капама и фѝрдже

бикмѝ – сѝрмени линеарни орнаменти по полите и краищата на ръкавите в новия вариант на вълненика – с удължени ръкави и затворена пазва (ИР)

бурунджѝк – тънка горна тъкана дреха, копринена (от буби), обличана от невестата над ризата (Старцево, Златоградско; ИР)

вархнѝк – женска горна (връхна) дреха (Славейно, См)

вѝжкове – ръкавни апликации на бялата сая (ИР)

възвратник – апликация, оформяща богато извезан маншет на вълненика (См)

вълненик – горна дреха с кройка на сая при българските мюсюлманки (почти всички селища на ЗР); **вѝлненик/вѝльненик/вѝленик/вѝльнянѝк** – сукманен тип горна дреха от аба с украса от сѝрма или гайтани по полите, ръкавите и нагрѝдника, обличана над ризата при българските християнки (См; ИР)

гриж/гриш – название на саята от черна вълнена домашнотъкана аба, с кѝчета (дребни растителни орнаменти по малките триъгълни клинове на полите) (Черничево, Крумовградско; Гугутка, Ивайловградско – ИР); невестинска

- връхна дреха (Попско, Ивайловградско, ИР); сукманен тип горна дреха, обличана над ризата, дълъг вълненик (Славейно, Петково, СМ)
- грѝжка/грѝшка** – сукманен тип горна дреха от домашен вълнен плат, обличана над ризата, дълъг вълненик (СМ); обредна горна дреха с кройка на сая, чийто долен край е обточен с усукани копринени конци или сърма (Момчиловци, СМ); връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред (Черничево, Крумовградско, ИР)
- гѹнка** – бяла вълнена къса дреха без ръкави, която се носи под горната дреха (Дедеагачко; ИР); жилетка с ръкави (Златоград; Момчилградско; ИР)
- гѹрда** = хърка (вж.) (Доспатско; ЗР)
- джѡбе** – геометрични или растителни мотиви, нашити в ъглите на предниците на джубѡта, при вратната извивка и върху клиновете (ЗР)
- джубѡ/джубѡѡ/жѹбѡ/жупѡ** – всекидневна дреха на българката мюсюлманка, отворена отпред с допиращи се предници, без ръкави (Беден, Брезе, Настан, Мугла, ЗР); невестинска връхна дреха при българките мюсюлманки, с ръкави (СрР; ИР); кюрк без кожа, обточваща предниците на дрехата (ИР)
- дѝпло** – обредна венчална горна дреха, с кройка на сая, богато украсена (СМ)
- елѡчка** – къса дреха без ръкави (Златоград, ИР)
- жаѡба** – квадратно парче под мишницата на вълненика (ЗР)
- жѡбадѡ** – горна дреха при българките мюсюлманки (СМ)
- забѹн** – горна дреха с кройка на сая, с грѡб и две предници (Грохотно, Настан, Беден, Ягодина, Триград, Кестен, Мугла, ЗР)
- за̀претки** – апликациите на полите на бялата сая (ИР)
- зѹнки** – бели памучни нишки по основата на вълненика (ЗР)
- израмѡлник** – горна дреха без ръкави (Павелско, Асеновградско)
- ичлѹци** – ръчно плетени дантели от черна вълнена прежда, с които се „шари” забунѡт (ЗР)
- кава̀т** – горна празнична дреха, отворена отпред, червена на цветя (Мустафчово, Долапхан, Кетенлик, Ксантийско)
- каламѡ** – връхна дреха при българките мюсюлманки, широка и дълга до коленете (СМ) = жѹбѡ
- капамѡ/капамѡ** – връхна вълнена дреха при българките мюсюлманки (СМ) = бинѝш
- капа̀ци** – завършек на ръкавите на саята; краища на ръкавите на бялата сая, запретнати нагоре (ИР)
- кафѡтан** – невестински копринен забун (Настан, Брезе, Девинско; ЗР); женска дреха, която се обличала над гришката, стигала до над коленете, с къси до лакътя или с дълги ръкави (СМ); женска дреха до прасците, цепната от двете страни (Могилица, Смолянско; Смолян)
- кѡѡе** – горна вълнена женска дреха, отворена отпред, която се носи над сукмана (Лилково, Асеновградско)
- клашнѝк** – старинна невестинска връхна дреха у българките християнки, къса до кръста или до коленете, обикновено без ръкави, разтворена отпред, слабо клинѡта, везана с разноцветна коприна или сърма (ИР; СМ; ЗР)

- клинѐ** – странични части на саята, разширяващи предницата (Девесигово, Крумовградско; ИР); триъгълни парчета, които започват под мишниците на вълненика (ЗР)
- кòкравци** – фабрични лентовидни и зигзагообразни памучни и сърмени ширити, с които се „шари“ забунът (ЗР)
- контòш/кунтòш** – връхна тясна дреха с ръкави, къса до кръста, отворена отпред и обшита с кожички (Момчиловци, Соколовци, Бостина, Проглед, Чепеларе, Смолянско; См) = салтамàрка
- копарàн** – вълнена или сукнена дреха със син или черен цвят, с дължина до коленете и с широки крила, които се предиплят отпред (Еникòй, Габрово, Ксантийско)
- котèтина** – кожа от лисица или белка, с която се обточвали предниците на кюрка (ЗР)
- кòрст** – горната част, прилепнала към тялото, при райковската фуста (См)
- крилà** – двете предници на саята (Дряново, Лъки, Асеновградско; Вишнево, Ардинско; Гугутка, Ивайловградско; Черничево, Крумовградско – ИР)
- крòпа/крьпа** – горна дреха, къса до кръста, с дълги ръкави, шарена на цветя (Старцево, Златоградско; ИР; Ксантийско)
- кукулички** – малки орнаменти като бурмички, украсяващи ръкавите на аладжата (Крумовградско; ИР)
- кùльи/кùльли** – фабрични лентовидни и зигзагообразни памучни и сърмени ширити, с които се „шари“ забунът; декоративна украса от линейни обтоки, ръчно плетена вълнена дантела (Настан, Беден, Брезе, Лясково, Девинско; ЗР)
- кутнìя** – название на саята на разноцветни черти по основата, при обличане за празник крилата ѝ са пуснати (Старцево, Златоградско; ИР)
- кùченца** – орнаменти, украсяващи страничните цепки на саята (Черничево, Крумовградско; ИР)
- кùчета** – допълнителни високи клинове, разширяващи долната част на фустана (Долно Луково, Горно Луково, Ивайловградско; ИР)
- късàк** – връхна дреха, носена върху забуна, с кройката на клашника, но с дължина до над колената или до кръста (Девинско; ЗР); горна дреха без ръкави, украсена на пазвите с цветна коприна (Ковачевица, Гоцеделчевско; Яврово, Асеновградско)
- късàчка** – връхна дреха от дебел вълнен плат, къса до кръста, разтворена отпред, със срещащи се предници (ИР)
- късè** – връхна дреха от вълнен дебел плат, къса до кръста, разтворена отпред, със срещащи се предници, с къси или дълги ръкави (ИР); от плата на сукмана, късо до кръста, разтворено отпред, с дълги ръкави (См)
- кюрдì** – връхна дреха при българките мюсюлманки (ИР) = фèрдже
- кюрдìе** – сукман (Гърмен, Гоцеделчевско; ЗР)
- кюрк** – връхна дреха от невестинския костюм, ушита от черна аба, подплатена с овча кожа, дълга до над коленете, предниците ѝ са обточени с лисича кожа (ИР; См); невестинска празнична дреха, подарявана от младоженеца,

дълга до глезените, с дълги ръкави и широки странични клинове, предниците ѝ се обточвали с котетина (вж. по-горе) или със сърмени нашивки (ЗР)

кюслѝк – название на саята от аленочервен или виненочервен вълнен домашен лит плат с бели черти по основата (Гьоврен, Девинско; ЗР)

либадѝ – къса до кръста горна дреха, която се носи от българките мюсюлманки под салтамарката (Малка Арда, Ореховец, Треве, Стояново, Леска, Ардинско; Дряново, Асеновградско; ИР)

литѝк – разновидност на сукмана с туникообразна кройка в Ивайловградско (Камилски дол, Хухла, Ивайловградско; ИР)

лъкатѝшки – ръкавни апликации на бялата сая (ИР)

майѝка – гръб от цял плат на саята (Падина, Жълтуша, Малка Арда, Ардинско; Гугутка, Ивайловградско – ИР); **майѝки** – двете основни части (предна и задна) на среднородопския сукман (См); **майѝките** – така се нарича лажата (аладжата) в зависимост от ширината и цвета на пѝсите (ивиците) (ИР)

макѝзи – вид орнамент на коприната, от която се е шиел невестинският забун при българките мюсюлманки (ЗР)

ма̀ница – название на саята на червени и жълти черти, без ръкави (Падина, Жълтуша, Неделинско; Старцево, Златоградско – ИР)

маска̀лиди/маска̀риди – орнаменти, украсяващи страничните цепки на саята (Лѝки, Дряново, Асеновградско; ИР); ширити, украсяващи по краищата джубѝгѝта; двете предници (крилата) на забуна (ЗР)

ментѝнь – черна абена дълга горна дреха (Голям Дервент, Суфлийско)

мехтѝн (бел) – невестинска връхна дреха в Ивайловградско (ИР)

на̀берѝки – силен набор на долната част, от кръста надолу, при райковската фуста (См)

на̀сосѝка – вземо на ръкави на горна дреха (Смилян, Могилица, Кошница, Арда, Средногорци, Смолянско; Мадан, См; Старцево, Златоградско)

па̀звичѝка – надлъжни отвори на гърдите на фустана за улеснение при кърмене (Долно Луково, Горно Луково, Ивайловградско; ИР)

па̀зуѝха – пазвена изрезка на саята, подчертана с цветни гайтани, ширити, връвки или линейно вземо (ИР)

перѝгня – предница на сая с разрез по средата (Девесигово, Крумовградско; ИР)

пѝси, пѝсици – бели памучни нишки по основата на вълненика (ЗР); тесни и широки ивици в червено, черно, зелено, лилаво на лажата (саята) (ИР)

пра̀чки – черти по плата на горната дреха с кройка на сая (ЗР)

прѝвратѝка – орнамент, украсяващ страничните цепки на саята (Девесигово, Крумовградско; ИР)

претѝка̀ва – сноп разноцветни черти по задната пола на саята (Попско, Ивайловградско; Девесигово, Крумовградско; ИР)

прѝтка – сноп разноцветни черти по задната пола на саята (Падина, Неделинско; ИР)

- прѐшнина** – предницата на горната дреха от вида на саята с вертикален разрез отгоре надолу (Настан, Девинско; ЗР)
- прѝсоска** – пола, която се зашива на долния край от вътрешната страна на горната дреха и се показва съвсем малко (См; Ардинско; Асеновградско; ШЛР)
- прѝбой** – надлъжни отвори на гърдите на фустана за улеснение при кърмене (Долно Луково, Горно Луково, Ивайловградско; ИР)
- пѣтчета** – ръкавни приложения на бялата сая (ИР)
- сая/сагѣ** – сая от аленочервен или виненочервен вълнен домашен лит плат с бели черти по основата (Борино, Смолянско; ЗР); вълненик (Любча, Касъка, Смолянско; Чавдар, Доспатско; Доспат; ЗР); горна булчинска дреха (Ковачевица, Гоцеделчевско); елече (Старцево, Златоградско; Кръстополе, Ксантийско)
- сѣя/сѣгя** – горна дреха от едноцветен плат, предимно памучен (ИР); връхна дреха при българките мюсюлманки (Гугутка, Камилски дол, Попско, Ивайловградско; Черничево, Крумовградско; Падина, Жълтуша, Неделинско –ИР) = фѣрдже
- салтамѣрка** = салтѣ – връхна дреха от вълнен дебел плат, къса до кръста, разтворена отпред, със срещащи се предници, с къси или дълги ръкави (ИР); връхна къса тясна дреха с ръкави (Сатовча, Гоцеделчевско; Проглед, Павелско, Хвойна, Асеновградско; Чепеларе, См); **салтамѣрка** = сѣлта – празнична връхна дреха, дълга до кръста, с раздалечени една от друга предници (в Девинско със срещащи се предници), с ръкави до лактите, богато украсена по ръбовете (ЗР)
- скрипѣлѣ** – трапецовидни изрезки в долната част на ръкавите на вълненика, които покриват китките на ръцете (Любча, Смолянско; ЗР)
- сукмѣнѣ** – дълга вълнена горна дреха (Проглед, Чепеларе); **чукмѣнѣ** (Ковачевица, Гоцеделчевско); = фѣста (См)
- трѣпки** – линии по плата на горната дреха с кройка на сая (ЗР)
- фѣредже/фѣреджѣ/фѣрдже** – връхна дреха при българките мюсюлманки (ЗР; См; ИР)
- фѣста** – горна женска дреха от градски тип с форма на рокля с дълъг тесен ръкав = сукмѣнѣ (См)
- фустѣн/фустѣнѣ** – горна дреха от син вълнен плат, която се обличала върху ризата у българките християнки (Ксантийско); разновидност на сукмана в Ивайловградско (Долно Луково, Горно Луково, Ивайловградско; ИР); горна женска лятна дреха, изработена с нови видове тъкани (коприни) в два конструктивни варианта: с туникообразна кройка и с форма на рокля, характерна за българките християнки (См)
- халтѣци** – тригълни парчета плат от талията към мишниците на бялата сая (ИР)
- хѣрка/аркѣ/ѣрка** – всекидневна горна дреха, между лицевата страна и подплатата „се найчва“ памук и се тегелира по дължина на дрехата (См; ЗР); **аркѣ** – вълнено фѣредже при българките мюсюлманки в Ивайловградско

(ИР); **харкà/хъркà** – къса женска горна дрешка (Паспал, Ардинско; ИР); елече у българките мюсюлманки от черно кадифе или сатен, украсено с различни шарки от памучни конци (Ардинско; Горни Юруци, Крумовградско; ИР)

шаранà – забун (Настан, Девинско)

шàрено – горна дреха от вида на саята, изработвана от аленочервен или винено червен вълнен домашен плат с бели черти по основата (Брезе, Мугла, Лясково, Девинско; ЗР)

шàяк [**шàйяк**] – горна дреха, изработвана от червен, син, зелен, оранжев и жълт вълнен домашен плат (Настан, Беден, Девинско; ЗР); **шêêк** – сукман (Ковачевица, Гоцеделчевско; ЗР)

шêлиe – горно елече при момиче, предимно при българките мюсюлманки (См; Ардинско; Маданско)

шутàк – горна къса дреха за възрастна жена (См; Асеновградско); връхна дреха с дължина под кръста, без ръкави, от тъмносиньо сукно, извезана със сложни орнаменти от сърма = клашник (См)

шутник – горна дреха без ръкави (Павелско, Асеновградско)

✉ Проф. д.ф.н. Елена Каневска-Николова

✉ Симеон Мариов

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, Филиал – Смолян
ул. „Дичо Петров“ 32, 4700 Смолян, България

✉ Prof. Elena Kanevska-Nikolova, DSc

✉ Simeon Marinov

Plovdiv University “Paisii Hilendarski”, Smolyan Filial
ul. „Dicho Petrov“ 32, 4700 Smolyan, Bulgaria